

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫ АРҚЫЛЫ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ БАҒДАРЫН ДАМУ

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының құндылықты бағдары, оны қазақ фольклоры арқылы қалай дамытудың жолдары, мәселелері жан-жақты қарастырылған. Бүгінгі таңда оқушылардың оқу қызығушылығын дамыту және оқу мәдениетін тәрбиелеу мәселесі өткір тұр. Бастауыш мектеп жасынан бастап тұрақты қажеттілік ретінде оқуға деген құндылықты бағдарды дамыту қажет, өйткені дәл осы кезеңде негізгі оқу дағдылары қалыптасады. Осы мақалада балалардың қазақ фольклор үлгілерін оқуға қызығушылығын қалай арттыру қажет екендігі және оқырманның қай жағынан дамитындығы толық қамтылған.

Кілт сөздер: құндылық, құндылықты бағдар, қазақ фольклоры, бастауыш сынып оқушылары.

Әдебиеттік оқу пәні әдеби оқу міндеттерінің барлық жиынтығын шешуге мүмкіндік береді. Әдеби оқу арқылы дүниетанымды, адамгершілікті қалыптастыру, эстетикалық сезімдерді, бейнелі ойлауды, сөйлеуді дамытады, қалыптастырады. Мектептің жалпы білім беру жүйесінде қай уақытта болмасын осы пәннің маңыздылығы орасан зор. Дегенмен де қазіргі уақытта бүкіл әлемде кітапқа деген көзқарас айтарлықтай өзгеріп отыр. Егер бұрын кітап ақпараттың негізгі көзі болса, бүгінде ақпараттық технологиялар дәуірінде әрқайсысымызға күн сайын үлкен ақпарат ағыны өздігінен түсетін болса, құндылықты бағдар тудыратын сұраққа жауап табу үшін оған жүгінудің қажеті жоқ. Сонымен қатар, кез келген жұмысты оқу үшін интернет ресурстарына қол жетімділік жеткілікті. Өкінішке орай, көптеген балалар компьютермен және электронды байланыс құралдарымен кітаптан гөрі ертерек танысады. Олар оқуды үйренбестен бұрын электронды құрылғыларды игеріп, бағдарлай бастайды. Көптеген заманауи балалардың оқу тәжірибесі мектеп бағдарламасының шығармаларын оқумен ғана шектеледі, өйткені бұл оқу процесін қажет етеді. Сондықтан да қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын дамыту өзекті бола түсуде.

Латын тілінен аударғанда «құндылықты бағдар» мағынасы бар дегенді білдіреді. Қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарының болуы – бұл балалардың кітапқа деген белсенді танымдық бағыты ғана емес, олар жағымды эмоциялар мен онымен әрекет етуге деген ынтасын тудырады. Оқырман қызығушылығы – бұл баланың өзі ерекшелейтін және басқаларға ұнайтын кітаптарды оқуға деген тұрақты қызығушылығының болуы, өйткені бала оларды өздері үшін ең қолайлы деп санайды және білімі мен тәжірибесін толықтыру үшін оларға жеке қажеттілікті сезінеді.

Баланың он жасынан бастап оқырмандығы қалыптаса бастайды, алайда оның оқырман ретінде кітап оқуға деген көзқарасы құндылықты бағдармен белсенді немесе орташа, тіпті немқұрайлы болуы мүмкін. Бастауыш сыныпта мұғалім білім беруде белсенді тыңдауды, айтылымды, оқылымды және жазылымды ұйымдастыра отырып, кітаппен қалай қарым-қатынас жасау үлгісін орнықтырады. Бастауыш сыныптарда оқудың мақсаты – шығармалардағы мәтіндерді толық қабылдау, белгілі бір оқығандарын кейін қорыта алатын оқырманды қалыптастыру. [1, 78 б.].

Қазіргі өркениетті замандағы оқыту процесіндегі инновациялық технологиялар және білім мазмұнының жаңартылуы мектептегі бастауыш сыныптағы оқу пәндерін оқытудың әдістемесін жетілдіруді талап етеді. Біздер өз ізденісімізде бастауыш сынып оқушыларының қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастыру әдістемесін қарастыруда мұғалім мен білім алушының субъектілік өзара іс-әрекеттерінің үйлесуін басшылыққа аламыз.

Демек, бастауыш сынып мұғалімі күн сайынғы сабақтарда мектеп оқушыларының көркемдік талғамы мен қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастыру үшін күнделікті сабақ және сыныптан тыс оқу барысында да қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын арттырып, қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарының қалыптасуына бағыт-бағдар беруі, оңтайлы басшылық жасауы тиіс. Осыған орай бастауыш сынып оқушыларының кітап оқуында қарапайымнан кейін күрделіге қарай сатылап көшу принципін ұстана отырып, білім алушылардың пән бағдарламасы бойынша игеретін білімдерін жүйелі тереңдету негізінде қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастыру міндеттері көзделеді.

Алайда бастауыш сынып оқушыларының қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарының негіздерін қалыптастыру проблемасының зерттелу дәрежесі әлі де болса жеткіліксіз, оның мәні мен құрылымы жас ерекшелігіне қатысты негізделмеген, осы құбылысты қалыптастырудың

педагогикалық шарттары нақтыланбаған, олардың оқырмандық құзіреттілігін қалыптастырудың технологиясы мен сабақ құрылымы толыққанды әзірленбеген.

Бүгінгі таңда оқушылардың оқу қызығушылығын дамыту және оқу мәдениетін тәрбиелеу мәселесі өткір тұр. Бастауыш мектеп жасынан бастап тұрақты қажеттілік ретінде оқуға деген құндылықты бағдарды дамыту қажет, өйткені дәл осы кезеңде негізгі оқу дағдылары қалыптасады. Оқушының оқу дәрежесін, оның оқырмандық бейімділігін ескере отырып, мектеп оқушыларының оқу мәдениетін педагогикалық тұрғыдан шебер қалыптастыруға болады. Оқу мүдделері көбінесе адамның жеке басын анықтайды, сондықтан біз оларды мектеп оқушыларында қалыптастыру процесін педагогикалық, психологиялық, әдістемелік ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік проблема ретінде де қарастырамыз. Сондықтан баланың қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастыру маңызды міндетке айналады.

Ең бастысы, бастауыш сынып оқушыларының қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастырудың ерекшеліктерін атап өту керек.

Бастауыш мектеп жасы-бастауыш мектептегі оқу кезеңіне сәйкес келетін баланың даму кезеңі. Бұл жастың хронологиялық шекаралары әртүрлі, бірақ шартты түрде 6-7-ден 10-11 жасқа дейінгі аралықта анықталады, оларды нақтылау бастапқы оқытудың ресми қабылданған мерзімдеріне байланысты болады. [2, 93 б.].

Баланы оқу іс-әрекетіне қосу барлық психикалық процестер мен функцияларды қайта құрудың басталуын білдіреді. Бастауыш мектеп жасы-тұлғаның айтарлықтай қалыптасуының жасы. Ол ересектермен және құрдастарымен жаңа қарым-қатынастармен, ұжымдардың бүкіл жүйесіне қосылумен, жаңа қызмет түріне - оқушыға бірқатар маңызды талаптар қоятын іліммен сипатталады. Мұның бәрі адамдарға, ұжымға, ілімге және олармен байланысты міндеттерге қатысты жаңа қатынастар жүйесін қалыптастыруға және шоғырландыруға шешуші әсер етеді, мінез, ерік қалыптастырады, мүдделер шеңберін кеңейтеді, қабілеттерін дамытады.

Л.С. Выготскийдің айтуынша, бастауыш мектеп жасында моральдық мінез-құлықтың негізі қаланады, моральдық нормалар мен мінез-құлық ережелері игеріліп, жеке тұлғаның әлеуметтік бағыты қалыптаса бастайды. Бастауыш сынып оқушыларының табиғаты кейбір ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Ең алдымен, олар импульсивті – кездейсоқ себептермен барлық жағдайларды ойламай және өлшемей, тікелей импульстардың әсерінен дереу әрекет етуге бейім. Мұның себебі-мінез-құлықты ерікті реттеудің жастық әлсіздігінде белсенді сыртқы разрядтың қажеттілігі.

Бастауыш сынып білім алушыларына мұғалім қазақ фольклор үлгілерінен (ертегі, аңыз-әңгімелер, жұмбақтар, мысалдар) оқып беріп, сонымен қатар оқушылардың қатысуымен көріністер қойылса, бұл баланың жадында мәңгі сақталып қалары анық. Сол сияқты түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып оқыту құндылықты бағдарларын жан-жақты қалыптастыруларына септігін тигізеді. Ересек адам (мұғалім, ата-ана) балаға тек ойын-сауық оқуы ғана емес, сонымен бірге оқушы өзін кітап кейіпкерлерімен байланыстырған кезде жоғары деңгейдегі эмоциялардан арылуға, өзін олармен салыстыруға, жаман мен жақсылықты ажырата білуді үйренуге және сол арқылы өзін-өзі тәрбиелеуге көмектесетін кітаптарды таңдауға үйрету керек.

Халық ауыз әдебиеті үлгілері балаларға мейлінше жақын, барынша түсінікті дүние болғандықтан, сол арқылы балалар айнала қоршаған ортаны барлай алады, табиғаттың сиқырлы сырларын сезіне біледі, халықтың әдемілік, әдептілік жайлы ұғымдарын бойына сіңіреді, ұлттық салт – дәстүр, әдет - ғұрып туралы түсінік алады. Мұның өзі баланың дара тұлға ретінде дамуына қажетті көркемдік, ізгілік қасиеттерді бойына жинауда халықтың рухани мұрасының құндылығын қуаттайды. [3, 114 б.].

Ауыз әдебиетінің қай жанрын алсақ та, оның педагогикалық тұрғыдан тәрбиелік, білімділік мүмкіндіктерінің сан алуандығы көрінеді.

Ертегілер арқылы оқушылардың адамгершілік және эстетикалық тәлім-тәрбиенің дамуына ықпал жасалады. Баланы мұратқа, жеңіске, жетістікке жету жолында белсенділікке, әділеттілікке, өздігінен әрекет етуге үйретеді. Өмірде кездесетін жайттардың, яғни жақсылық пен жамандықтың, мейірімділік пен қатыгездіктің, шындық пен өтіріктің, әділеттілік пен әділетсіздіктің, әдемілік пен ұсқынсыздықтың, ерлік пен ездіктің, еңбекқорлық пен жалқаулықтың және т.б. ара жігін ажыратып, түйсіне білуге, бағалай алуға жол ашады.

«Бала тәрбиесі бесіктен» деп тәрбиелік ұғымды әрдайым есте сақтаған қазақ халқы баласын алдымен халықтық дәстүрде тәрбиелеуді ұсынған. Халық қашан да өскелең ұрпақты тәрбиелеудің мәнін, оның қиындығы мен қуанышын, одан шығатын нәтижені біліп отырған. Осы тұрғыдан қарағанда, ауыз әдебиетінің тамаша үлгілері – бесік жыры, төрт түлік жырлары, өтірік өлеңдер,

жұмбақтар, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер, ертегілер, аңыз-әңгімелердің әрқайсысының баланың ой-өрісін, дүниетанымын, қиялын, тілін дамытуда, тәлім-тәрбиесінде терең мән жатыр. [4, 98 б.].

Халықтық шығармалар – ұлттық өзіндік сананы қалыптастырудың негізі.

Қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерінің баланың ой – өрісін, тілін дамытудағы маңызы мен тәрбиелік мәні халықтық ой саралау, сөз саптау ерекшелігіне талпындырып, ізгілік қасиеттерін бойына сіңірудің қайнар көзі екендігінен танылады. [5, 112 б.].

Қазақ фольклоры арқылы құндылықты бағдарын қалыптастыруда отбасы, ортасы маңызды рөл атқарады.

Оқу – ақыл-ой қабілеттерін қалыптастырудың маңызды шарты. В.А.Сухомлинский мектеп оқушыларының ақыл-ой кемістігінің себептерін зерттеген кезде: «Егер бастауыш мектепте балалар аз оқыса, аз ойласа, олар әуеской мидың құрылымын қалыптастырды», - деп айтқан болатын. Үш компонент – отбасы, мектеп, кітапхана оқитын адамды қалыптастыратын орта жасайды. Тараптардың кем дегенде біреуінің назарының болмауы тұтастай алғанда балаға теріс әсер етеді.

Баланың мектепте болған алғашқы күндерінен бастап балалардың кітапқа, оқуға деген қызығушылығын ояту үшін қиын да, мақсатты жұмыс басталады. Отбасылық ортада оқу ерекше рөл атқарады. Кітапты бірге оқу, оқығандар туралы сөйлесу отбасы мүшелерін жақындастырады, оларды рухани біріктіреді және балаларға өздігінен оқу қажеттілігін тәрбиелейді.

Ата-ана баламен бірге отырып, кітап оқыса, оны талқыласа, сұрақ қоя отырып әңгімелессе бала ерекше қызығушылықпен қарап, ынтасы арта түседі. Отбасылық оқу кітап мәдениетімен танытуда басты рөл атқарады, ата-аналар мен балаларды жақындастырады. Баланы жақсырақ білуге, оның құндылықты бағдарлары мен қызығушылықтарын түсінуге көмектеседі.

Қорытынды жасай келе, ата - аналармен жұмыс жасаған қиын, бірақ маңызды рөл атқарады. Ата-аналарға балалар оқуының құндылығын, мектеп оқушыларына білім беру мен тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде, білім берудің кепілі ретінде, сонымен қатар өмірлік тәрбие беретін қажеттілік ретінде, әр ата-ананы балалардың оқуы мен белсенді оқу ортасын дамыту мәселелерін шешуге тартуға көмектесу қажет. Балада оқу әдетін қалыптастыру үшін біріншіден ересек адам өзі оқып шығып, сосын баламен бірге дауыстап оқып, содан соң кезекпе-кезек оқу арқылы баланың қызығушылығын арттыруға болады. Балада соған қарай бейімделеді.

Оқу қызығушылығын қалыптастырудың әртүрлі тәсілдері мен құралдарының ішінде бастауыш сынып оқушылары үшін ең маңыздысы - ынталы оқыту, оқу материалының жаңалығы, оқытудың инновациялық формалары мен әдістерін қолдану, сабақта сәттілік жағдайын жасау. Бұл құралдар оқу процесіне мәтінмен жұмыс істеудің дәстүрлі емес әдістемелік әдістерін енгізу кезінде жүзеге асырылады. Мәтінмен жұмыс істеудің дәстүрлі емес әдістерінің көмегімен оқу пәндерінің дәстүрлі мазмұнына ие бола отырып, оқу процесін дамушы ортаға айналдыруға болады.

Әдебиеттер:

1. Изғұттынова Р.О. Мектептің бастауыш сатысында қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту әдістемесі. /Оқу құралы/ Алматы: - 168 бет.
2. Қоянбаев Б.Ж. Педагогика. Оқу құралы. Алматы, 1992, 240 б.
3. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Мектеп, 1976. – 330 б.
4. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. - Алматы, Семей, 1966. – Б. 152-153.
5. Садырбаев С. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. Хрестоматия. - Алматы, 1977. - 224 б.

Дюсембинова Р.К., Копбалина К.Б., Мусина В.Т.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Аннотация. Қазіргі қоғам дамып келе жатқан постиндустриалды әлемде болып жатқан динамикалық өзгерістерге тез бейімделе алатын адамдарға өте мұқтаж. Бастауыш білім беруді дамытудың объективті заңдылығы қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылық, соның қатарында жаратылыстану-ғылыми сауаттылық деңгейіне жоғары талаптар қойылуда. Осы мақаланы жазуға себепші болған АР14870260 "Білім беруді цифрландыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту" ғылыми жобаны әділ де, дұрыс бағалағаны үшін ҚР БҒМ Ғылым комитетіне алғысымыз шексіз.